

hogy a versszerző már „leszakította az ajándékul kapott virágot”. Varjas Béla Balassi nagyciklusáról szóló fejtegetését közölve (174–178.) a szerző maga is idézi ezt az értelmezést, anélkül, hogy a helyességét vitatná.). A Balassi-szakirodalomnak a nagyciklussal kapcsolatos legújabb eredményeit Nemeskürty István a verscímek „regényes értelmező” szerepének hangsúlyozásával finomítja, ezzel is aláhúzva: „Balassi voltaképpen kétszer alkotta meg verseit: először az alkalom hatására; másodszor hogy egy önálló művet, egy verses szerelmes regényt állítson össze belőlük (178.)”.

A könyv zavartalan élvezését több helyütt gátolják apró pontatlanságok, ellentmondások. Nem világlik ki, miért nevezi a szerző az ízig-vérig manieristaként számontartott Rimayt „jeles barokk költőnek” (219., 247.); szóértelmezései olykor elszigeteltnek tűnnek. Vajon nevezhette Balassi „árva szép szűznek” az özvegy Dobó Krisztinát[109]? Vajon miért vonatkozik az ajándékokkal elhalmozott Dienes „*Hiszem jól jártam ma!*” felkiáltása juhásztáncre (45.)? Vajon hogyan ihlethette a Júlia szobrát mintázó Secundus Balassit a *Dobó Jakab éneke ellen szerzett ének* oly intim, oly meghitt „*Hát engem irr!*” betoldására (157.)? . Az írni szó ugyanis festést igen; de faragást, mintázást – ismereteink szerint – nem jelentett.

Kétszeresen nehéz dolga van annak, aki olyan korból, környezetből állít hőst a ma elé, amelyről a ma olvasójának kevés az ismerete. Nemeskürty Balassijának talán a legnagyobb érdeme az, hogy *ember* marad, lehetőségei hálójában botladozó, többnyire jól, néha azonban rosszul cselekvő ember, akinek csak az élettere más; élete példája azonban érthető és mai. Megadja az olvasónak a magához mérés lehetőségét, s ez minden igazi „népszerűvé”, közkinccsé válás próbaköve. (Gondolat, 1978.)

S. SÁRDI MARGIT

A KORTÁRSAINK NÉHÁNY KÖTETÉRŐL*

Gondolom, egy olyan sorozatot, mint a *Kortársaink*, elsősorban praktikus igények hívnak életre, főképp praktikus funkciókat kell betöltenie. Csakhogy ezek a gyakorlati feladatok nagyon is szoros kapcsolatban vannak mindenféle elvi kérdéssel. Ha nagyon szigorúan vesszük,

*Borbély Sándor: *Gellért Oszkár*; Fenyő István: *Vas István*; Fülöp László: *Pilinszky János*; Tamás Attila: *Weöres Sándor*

szorosan értelmezhető gyakorlati feladata e sorozatnak az adatok, a tárgyi információk összegzésére, kötetbe foglalására korlátozható. Mert ha azt az eredeti célkitűzést tekintjük, hogy ezek a kismonográfiák foglalják össze a szakma és a szakmán kívüli közönség számára a bizonyos szempontokból kortársainknak tekinthető jeles írók, költők munkásságáról való irodalomtörténeti tudásunkat, akkor ez természetesen minden gyakorlatiassága mellett is felvet olyan kérdéseket, amelyek már nem egyszerűen az összegzés és gondjai, hanem irodalomtörténet írásunk, sőt irodalomszemléletünk alapvető problémáival függenek össze. A *Kortársaink* egyik legfőbb haszna alighanem az lehetne, hogy módot nyújthat ezeknek a problémáknak a konkrét és viszonylag könnyen áttekinthető anyagon való vizsgálatára. Mert ami éppen az adatközlést, az információk bőségét illeti, e tekintetben a sorozat alig megy túl a lexikonokon, sőt, ha valójában többet közöl, az legfeljebb azért van, mert az egyetlen ide vonatkozó szaklexikon olyan, amilyen. Elvben a sorozat adatközlése semmivel sem megy túl azon, amit egy lexikontól kellene elvárnunk. S a szerzők ezeket az adatokat is mintha némi szemérmes szégyenkezéssel közölnék, tömör lexikoncikket építve be az egyes pályaszakaszokat vallató fejezetek elejére. Ezek az adatközlések egyébként általában szükségképpen rövidülnek a kötetek vége felé közeledve, mivel természetesen az alkotó életének első szakaszáról lehet a legtöbbet adatszerűen elmondani, közölhető születési ideje és helye, elmondható, kik voltak a szülei, hol és hogyan nevelték, milyen iskolába járt, mi minden hatott egyéniségének kialakulására. Később, – mivel századunk írói, költői nem túl kalandos életűek –, az életrajzi információk mennyisége szükségszerűen csökken, miután egyébként is az élettörténetnél jóval fontosabbá válik az eszmei fejlődés, ezt pedig jobban lehet nyomon követni a művek alapján, mint az élet külsődleges tényeit sorba szedve. A sorozat köteteinek terjedelme, no meg a többnyire még élő alkotókkal kapcsolatos részletes kutatások hiánya eleve kizárja, hogy például az egyes művek keletkezés-történetéről nyújthassanak ismereteket a szerzők.

Az adatoknak ez a kevéssége rögtön bizonyos paradox helyzetre utal persze, arra, hogy a sorozat irodalomtörténeti szempontból, irodalomtörténész szemlélettel kívánja bemutatni kortársaink munkásságát, ehhez azonban hiányzik a történeti távlat, ha máshoz nem is, de az adatok begyűjtéséhez feltétlen. Ugyanakkor az irodalomtörténeti megközelítés kizárja a kritikai feldolgozást, az életművek lehetőleg teljes bemutatása mintha kizárná a kérdésről kérdésre haladó elemzést. A műről műre haladó, az időben előre araszoló tárgyalás közben az életmű egészére vonatkozó kérdések mintha mindig odébb tolódnának, míg végül az összefoglaló fejezetek már nem alkalmasak arra, hogy pótolják

az addig elmulasztottakat. Ez persze csak a látszat, legalább is csak a felszín. Nyilvánvalóan nem írástechnikai problémák akadályozzák a mélyebb, kritikai elemzést. Sőt, úgy érzem, nem is az alapvetően bebalzsamozásra, klasszicizálásra hajlamos irodalomtörténeti szemlélet akadályozza a következetes kritikával feltárható problémák kibontását, mint azt Szilágyi Ákos véli (Kritika 1979/2), hanem az, hogy mind történeti, mint kritikai szemléletünk elmaradt az irodalom tényleges folyamataitól. Az persze igaz, hogy ez az elmaradottság jobban kiütöközik, ha kortárs irodalommal szembesül, mint a régebbi korok vallatása esetében. Irodalomszemléletünk ugyanis egyrészt alkalmas történeti folyamatok rekonstrukciójára, alkalmas a műalkotás mögötti írói élmény felidezésére, alkalmas a művekből kitetsző világszemlélet leírására. Mindezek a képességek lehetővé teszik vitathatatlan klasszikusok munkásságának nagyjából kielégítő tárgyalását, ahol az alapvető értékeléssel kapcsolatos kérdések evidenseknek tekinthetők, az irodalomtörténész feladata tehát nem egyéb, mint hogy a különféle ismert tényeket, megfelelő összefüggésbe hozza. Ugyancsak viszonylag könnyű ezeknek az alkalmasságoknak a birtokában középszerű alkotók portréját megrajzolni, mert ugyancsak nem szükséges új minőségekkel szembenézni. Az élmény és a világszemlélet rekonstrukciójával tulajdonképpen mindkét esetben teljesítette kötelességét az irodalmár. Azt, hogy egy életműben milyen szinten tükröződik a valóság, hogy milyen esztétikai minőség jön létre, e tükröződés során, lényegében az intuitív műérzék alapján döntenek el, s az érték az irodalomtörténeti műben csak néhány jelző erejéig érvényesül.

Épp ezért egyenlőtlen helyzetben vannak a *Kortársaink* egyes kötetinek szerzői. Borbély Sándor például nagyjából kielégítően teljesítheti feladatát, amikor Gellért Oszkárrol korrektr portrért, pályaképet rajzol, amikor életrajzi tényekből, adatokból, a század politikai történelméből és eszmetörténetéből, valamint a versekből rekonstruálja a költő szellemi és érzelmi életének főbb állomásait, szakaszait. Az élmény és a világszemlélet rekonstrukciója Gellért Oszkár esetében nem túl komplikált feladat, s ráadásul ezzel alighanem ki is merül, amit a költőről és szerkesztőről szükséges elmondani. Fenyő István már nehezebb helyzetben van, pedig Vas István még mindig élményeit, gondolatait, a világról való véleményeit meglehetősen közvetlenül megfogalmazó költő. Problematikus azonban, hogy mindazt, amit e költészetből rekonstruálhatunk, hová is tegyük. Fenyő István számára nyilván nem rokonszenves, ha Vas István költészetét egyszerűen polgári humanitának bélyegezzük, mást viszont ő sem tud mondani, ezért azután a tapintatos, körülíró fogalmazással elkeni a kérdést: „a munkásmozgalomtól való esetleges eltávolodásainak, kiábrándulásainak idején is meg-

határozó élménye maradt a marxizmussal való találkozás, a szocializmus iránti igény, a közösségi társadalom utáni vágy. S ami az előbbieknél érzelmi alapja: az emberszeretet.” Ha a kötet vége felé nem olvasnám a szerző tiltakozását az ellen, hogy Vas István költészetét a polgári humanizmus körébe sorolják, akkor ezt a leírást éppen a polgári humanizmus jellemzésének vélném, igaz, azon belül feltétlen a baloldaliénak.

Értéknek és világnézetnek egykor szokásos közvetlen megfeleltetése kísért itt a visszajáról; míg egykor az értéket nem ismerték el, ha polgári szemléletben gyökerezett, ma a polgári alapállást szokás elködösíteni, ha történetesen értéket terem. Érték és világnézet viszonya egyébként elvben igen könnyen érthetőnek, egyszerűnek tetszhet, amennyiben elmondhatjuk, hogy a kettő között nincs mechanikus összefüggés, a világnézeti és az esztétikai érték két külön dolog, de abszolút elkülöníteni sem lehet őket, hisz igazi esztétikai érték csakis értékes világnézeti alapról jöhet létre, az esztétikai érték feltétlen tartalmaz értékes világnézeti mozzanatokat, és ugyanakkor, természetesen ha valóban műalkotásról, művészi produktumról van szó, a világnézeti érték feltétlen növeli a művészi értéket is. Nem ilyen egyszerű azonban ez a kérdés a gyakorló irodalomtörténész számára, akinek korunk nagy vagy nagy jelentőségű életműveivel kell szembenéznie, és úgy kell találnia, hogy az a világnézeti talaj, amelyről mondjuk Pilinszky János vagy Weöres Sándor költészete kisarjadt, ugyan nem áll szemben a szocializmus elveivel, a szocialista realizmusról való elképzelésekkel, de mindenképpen távol van azoktól. Elvben erre a problémára is megvan a recept, amennyiben ezeket az értékeket elismerjük ugyan, de viszonylagosaknak, másodlagosaknak minősítjük. S könnyű szívvel meg is tehetnénk ezt, ha korunkban egy vagy akár több szocialista Petőfi vagy Ady tevékenykedne, mint ahogyan könnyű Adyhoz és József Attilához viszonyítva a második vonalba helyezni Babitsot vagy Kosztolányit. A mai költészetet vizsgáló történész azonban mindennek előtt azt látja, hogy ezek a világnézeti alapon leginkább másodlagosaknak minősítendő jelenségek ma a legtermékenyebbek, s ezek vonzzák leginkább a fiatal költőket is. Ráadásul a világról, az emberi lélekről is több újat tud mondani pillanatnyilag akár Pilinszky, akár Weöres, azzal együtt, hogy amit mondanak az szinte mindig vitára késztet, mint a „realista” költészet, amely jelenleg legfeljebb ismert eszméink és eszményeink variálására látszik alkalmasnak.

Ebben a helyzetben a monográfus, aki részint nem akar eltérni a közkeletű értékfelfogástól, értékrendtől, értékeléstől, részint magának is megvannak a fenntartásai munkájának tárgyával szemben, de mégsem szeretné ma élő legjelentősebb költőinket másodvonalba sorolni, egyszerűen mert nincs mihez képest, értékeléskor a tapintat eszközához folya-

modik, és körmönfont fogalmazásokkal igyekeznek elleplezni tulajdon bizonytalanságát. Fülöp László összegzése például így szól Pilinszky költészetéről: „Bizonyos, hogy a szocialista eszmeiségű költészet legmagasabb és legfontosabb vonulataiban az eszmei teljesség s a szemléleti egyetemesség elve is másképpen, más értelemben valósul meg, mint az itt jelzett életműben. Valamely líratörténeti periódus azonban akkor érezhető igazán gazdagnak, ha jelen lehet benne az irányzati sokféleség, egymás mellett élhetnek az eltérő modellek. Az utóbbi három évtized magyar költészete – már ma is megállapítható- létrehozta ezt a művészi sokféleséget, áramlati összetettséget. Ebben a vonulatrendszerben jelentős képződményként kell becsülnünk Pilinszky János költészetét – eszmei tekintetben is. Jelentőségének egyik elsőrendű biztosítéka abban van, hogy a művésziesség, a modern költőiség magas fokán tudja kifejezni a század nagy emberi drámáit és szenvedéseit, jellegzetes alapélményeket fogalmazott meg. A műbe foglalt üzenetnek – bármennyire kihívja is egyoldalúságával a vitázó ellenvetéseket – kétségbe vonhatatlan a mai érvénye és tanulsága. A szenvedés átélésére s a részvételre hangolt emberiség eszméit és erkölcsiségét közvetítő költészetet alkotott, amelyből nem hiányzik a megszenvedett és a terheket magára vállaló humanizmus vallomástétele.” Tiszteletre méltó Fülöp László gondos és körültekintő fogalmazása, kérdés azonban, hogy ez helyki-jelölés-e. Ugy érzem, sokkal inkább jellemzi egy áramlat, egy költői felfogás helyét, helyzetét, létjogosultságát, mintsem Pilinszky egyéni helyét, bár az előbbi kétség kívül az utóbbit is magában foglalja. Nagyobb problémának érzem, hogy Fülöp László ezt a helyet a sokszólamúság értéként való felfogásával teremti meg, holott a sokszólamúság nyilván akkor érték, ha az egyes szólamok önmagukban értékesek, az, hogy lehetőség van a potenciálisan létező szólamok hangos megszólalására, legfeljebb a művészetpolitika erénye, illetve a demokratikus társadalmi berendezkedés üdvös következménye. Ha egy hangtól szebben szól a kórus, akkor ez igazolhatja az illető hang értékességét, de még nem magyarázza meg az illető hang önmagában való értékét. A kórus ugyanis struktúrált, nem pusztán hangok egymásmellettsége, hanem hangok kapcsolatának, viszonyának rendszere. Fülöp László mondatai éppen ennek a struktúrának a kérdését kerülik meg.

Tamás Attila még sajátosabban próbál megbirkózni az értékelés kérdésével – túl azon, hogy szavakban el is hárítja magától e feladatot. Részint Weöres bizonyos nyilatkozatainak csak a szavait nézi, nem vizsgálja azok tényleges tartalmát, tehát, hogy például mit jelent a költő számára a teljesség vagy a kommunisztikus ember, részint egymás mellé helyezi Weöres és József Attila bizonyos hasonló megfogalmazásait, anélkül, hogy tartalmi különbségüket elemezné, sőt a játékosság tekin-

tetében még a Benjámin Lászlóval való párhuzamot is felvillantja – természetesen elemzés nélkül, hisz a tartalmi analízist aligha állná ki az összevetés. Végül pedig így összegez: „A művészetek szférájában tehát, melyek az általánosra irányulást kezdetüktől fogva, lényegükből eredően hordozzák magukban, egyre kevésbé lehet idegen korunkban az olyan életmű, melynek talán legdöntőbb tényezőjét adja az egyetemesség. A teljesség igénye, kozmikus összefüggések keresése, a végtelennel való kapcsolatleremtés kifejezése. Ha nem is érezheti a *legsajátabb módon magáénak*, akkor sem állhat tehát *távol* a kor szocialista emberétől sem Weöres Sándor klasszikus szintet elérő életműve – mely már mindenképpen ennek az embernek a kortársaként, s részben már az általa teremtett viszonyoknak a talaján bontakozik egyre gazdagabbá.” Alighanem parodisztikusan hatnának az olyan a kérdések, hogy milyen az a „klasszikus szintet elérő” (de azért tömören klasszikusnak – úgy látszik – mégsem nevezhető) költészet, amelyet nem érezhetünk a legsajátabb módon magunkénak, illetve milyen helykijelölés az, hogy „egyre kevésbé idegen”, és hogy nincs *távol*. Metaforikusabban és ködösebben alighanem persze Tamás Attila is ugyanazt akarja mondani, mint Fülöp László, valamiféle mellérendelő helyet kívánna Weöres költészetének biztosítani. Nem világos persze, hogy mi minden mellett, és mitől milyen *távol*.

Irodalmunk monolitikus szemléletével, egyetlen fővonalra való redukálásával szemben persze jogosult a polifónia igénye, s a gazdaság is természetesen érték, de aligha termékenyebb az a szemlélet, amely egymás mellett két, három, tíz vagy száz fővonalat konstruál, annál, ha az egész fejlődést egyetlen igaz úton tudjuk csak elképzelni. Az irányok „békés egymás mellett élése” ma lehet, hogy különösen jellemzi irodalmunkat, nem hiszem azonban, hogy helyes ezt a helyzetet öröknek tekinteni. Ha nem is látványos vitákban, sajtócsatákban, de a porondon lévő irányok ma is küzdenek, a szellemi színtereken éppúgy, mint a hivatalokban, az eszme nemes fegyvereivel éppúgy, mint kevésbé tisztességes eszközökkel. Ugy gondolom, ha erről a küzdelemről nem veszünk tudomást, ha a felszínen tapasztalható békességet eszményítjük, ezzel még nem segítjük igazán elő a valóságos, a valóban értékes sokszólamúság ügyét. A demokratikus közélet nyújtotta lehetőségek ma aligha szorulnak ilyesféle védelemre, ráadásul ezeket a kereteket amúgy sem elsősorban az irodalmon belül lehet és kell megvédeni. Az eklektikus irodalomszemlélet, amelyet egykor jogosan érzett fenyegetettség tudata hozott kétre, ma már aligha nyújt bármiféle védelmet, viszont akadályozza irodalmi tudatunk fejlődését, a valóságot tükröző erejét.

A *Kortársainknak* a fentiek ürügyül szolgáló négy kötete egyébként azért is mutatja szembeszökően e problémákat, mert költői életműveket

tárgyal mindegyikük. A prózában még termékenyebbnek mutatkozhat az élmény és világnézet rekonstrukciója az irodalomtörténetírás vezérfonalaként, minthogy a prózában egyelőre minden megújulási törekvés, a játékoság, a formával való közvetlen kifejezési szándék minden erősödése mellett is, ezek a megnyilvánulások másodlagos vonulatot képeznek ahhoz a lényegében hagyományos struktúrához képest, amely szerint a műalkotás a valóságot tükrözi, mégpedig meghatározott szempontból. Tehát egy objektív és egy szubjektív tükrözés keveredéséről, egymásra kopirozódásáról, esetleg ötvöződéséről van szó a legkomplikáltabb formamutatványok, újítások esetében is. A költészetben azonban mindinkább elmosódik a tükröző funkció, s így felvetődik a kérdés, hogy például Weöres költészetéről mondhatunk-e valamit egyáltalán, ha az élményi, a világnézeti alapjait faggatjuk. Nem csak azt tudjuk-e meg mindig, hogy mitől távolodik el, mit veszít, mit von kétségbe, mivel szemben szkeptikus, de kérdés, hogy feltárhatjuk-e így azt, amivel gazdagodik, amivel gazdagít ez a költészet. Ugyanígy Pilinszky esetében is inkább csak a rettenet, a fájdalom, a kemény tudomásulvétel rétegeit érthetjük meg, de hogy hová tart ez a költészet, mit ad, azt igen nehéz megragadnunk, holott valamiféle többletet feltétlen tartalmaz. Lehet, hogy korunk verse mindinkább öncélú struktúra, a valaha volt versképző elemek belső lehetőségeinek faggatása, a variációs lehetőségek kikísérletezése. Nem valószínű azonban, hogy elegendő szembenézés ezzel a jelenséggel akár, ha megállapítjuk, hogy ez elfordulás a valóságtól, amelynek alapja lehet, társadalmi gyökerű kiábrándulás, de lehet csak a költészet valóságfeltáró funkciójával szembeni szépségszisztem, akár ha belefeledkezünk a játékoság, a formateremtés élvezetébe, örvendezünk, hogy líránk levetette a társadalmi feladatvállalás súlyos ballasztját és végre önmaga lehet, végre független esztétikai jelenség válhat belőle. Míg az egyik megközelítés csak negatívumokat tud elmondani a mai költészetéről, addig a másik semmi tartalmat nem tud közölni. Talán ellentmondásnak tűnik fel, ha úgy követelünk tartalmi elemzést, hogy elutasítjuk az élmény, a világnézeti rekonstrukciót. Nem is erre az eredményre szeretnék jutni. Meggyőződésem, hogy a mai költészetnek, s egyébként minden költészetnek, vagy egy sajátos tartalmi rétege, amely nem azonos sem a világnézeti alapokkal, sem a formai eszközökkel, sem a kettő mechanikus összegével. Korunk költészeti fejlődésének egyik jellegzetes folyománya, hogy ennek a sajátos rétegnek a szerepe nagyon megnövekedett, már-már nem lehet ennek vizsgálata nélkül versről szólni. A *Kortársaink* jól felkészült, alapos és tudós szerzői pedig éppen erre kényszerültek.

ZAPPE LÁSZLÓ